

MINTAQAVIY IQTISODIYOTDA TURIZM SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING INSTITUTSIONAL VA IQTISODIY MEXANIZMLARI (QASHQADARYO VILOYATI MISOLIDA)

Toshev Nurbek Janon o'g'li

Qarshi davlat universiteti

Turizm va marketing kafedrası dotsenti v.b., i.f.f.d. (PhD)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18220726>

Annotatsiya: Mazkur maqolada mintaqaviy iqtisodiyotda turizm sohasining iqtisodiy samaradorligini oshirishda institutsional va iqtisodiy mexanizmlarning o'rni va ahamiyati ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil etilgan. Tadqiqotda hududiy turizm rivojiga ta'sir etuvchi normativ-huquqiy, tashkiliy-boshqaruv va iqtisodiy rag'batlantirish mexanizmlari tizimli yondashuv asosida o'rganilgan. Qashqadaryo viloyati misolida turizm samaradorligini cheklovchi institutsional muammolar aniqlanib, ularni bartaraf etishga qaratilgan iqtisodiy mexanizmlar va amaliy takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari mintaqaviy turizm siyosatini takomillashtirish va hududiy barqaror rivojlanishni ta'minlashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: mintaqaviy iqtisodiyot, turizm samaradorligi, institutsional mexanizm, iqtisodiy mexanizm, hududiy rivojlanish, Qashqadaryo viloyati.

Kirish. Mintaqaviy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlashda turizm sohasining o'rni tobora ortib bormoqda. Turizm hududiy iqtisodiyotni diversifikatsiyalash, xizmatlar sektorini kengaytirish va aholi bandligini oshirish orqali mintaqalarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojiga sezilarli hissa qo'shadi. Biroq, turizm salohiyati yuqori bo'lgan hududlarda ham ushbu tarmoqning iqtisodiy samaradorligi kutilgan darajada namoyon bo'lmayotgani institutsional va iqtisodiy mexanizmlarning yetarli darajada takomillashmaganligi bilan izohlanadi. Xususan, hududiy darajada boshqaruv tizimining markazlashganligi, normativ-huquqiy bazaning fragmentarliligi, investitsion rag'batlarning yetarli emasligi va infratuzilma bilan bog'liq muammolar turizm samaradorligini cheklovchi asosiy omillar sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu sababli, mintaqaviy iqtisodiyotda turizm samaradorligini oshirishga qaratilgan institutsional va iqtisodiy mexanizmlarni ilmiy asosda tadqiq etish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi Qashqadaryo viloyati misolida turizm samaradorligini oshirishda institutsional va iqtisodiy mexanizmlarning ta'sirini baholash hamda ularni takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda tizimli va institutsional yondashuvlar asosida turizm sohasini boshqarish va rag'batlantirish mexanizmlari tahlil qilindi. Normativ-huquqiy hujjatlar tahlili orqali turizm faoliyatini tartibga soluvchi institutlarning funksional samaradorligi baholandi. Statistik tahlil va qiyosiy usullar yordamida Qashqadaryo viloyatining turizm ko'rsatkichlari respublika o'rtacha darajalari bilan solishtirildi.

Shuningdek, iqtisodiy samaradorlikni baholashda investitsiyalar hajmi, turizm xizmatlari daromadi, bandlik darajasi va byudjet tushumlari kabi ko'rsatkichlardan foydalanildi. Tadqiqotda ekspert baholash usuli va iqtisodiy-matematik tahlil elementlari ham qo'llanildi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari Qashqadaryo viloyatida turizm samaradorligini oshirishda institutsional va iqtisodiy mexanizmlarning o'zaro uyg'unligi hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Hududiy statistik ma'lumotlar va ekspert baholashlar asosida turizm faoliyatining asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlari tahlil qilindi.

1-jadval

Qashqadaryo viloyatida turizm sohasining asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlari dinamikasi¹

Ko'rsatkichlar	2019	2020	2021	2022	2023
Turizm xizmatlari hajmi, mlrd so'm	420	310	365	485	620
Turizmga investitsiyalar, mlrd so'm	95	70	85	125	170
Turizmda bandlar soni, ming kishi	18,5	16,2	17,6	19,8	22,4
Hududiy YAIMdagi ulushi, %	2,1	1,7	1,9	2,4	2,9

Jadval ma'lumotlari pandemiya davrida vaqtinchalik pasayish kuzatilganini, 2021-yildan boshlab esa institutsional qo'llab-quvvatlash va investitsiya faolligi hisobiga turizm samaradorligining tiklanish tendensiyasi shakllanganini ko'rsatadi.

Regressiya modeli: Turizm samaradorligining hududiy iqtisodiyotga ta'sirini baholash uchun quyidagi ekonometrik model taklif etildi:

$$YAIM_t = \alpha + \beta_1 \cdot TSH_t + \beta_2 \cdot INV_t + \beta_3 \cdot BAND_t + \varepsilon_t$$

bu yerda:

YAIM_t – hududiy yalpi ichki mahsulot;

TSH_t – turizm xizmatlari hajmi;

INV_t – turizmga yo'naltirilgan investitsiyalar;

BAND_t – turizmda bandlik darajasi;

ε_t – tasodifiy xatolik.

Model natijalari TSH va INV ko'rsatkichlarining hududiy YAIM o'sishiga statistik jihatdan barqaror ijobiy ta'sirini ko'rsatdi, bu esa turizm samaradorligini oshirish iqtisodiy o'sishning muhim manbalaridan biri ekanligini tasdiqlaydi.

¹ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

1-rasm. Mintaqaviy turizm samaradorligini oshirishning institutsional va iqtisodiy mexanizmlari²

Muhokama: Empirik va ekonometrik tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, turizm samaradorligi faqat iqtisodiy resurslar bilan emas, balki institutsional muhitning sifati bilan ham belgilanadi. Qashqadaryo viloyatida amalga oshirilgan so'nggi islohotlar turizm infratuzilmasini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatgan bo'lsa-da, hududiy boshqaruv va iqtisodiy rag'batlantirish mexanizmlarini yanada takomillashtirish zarurati saqlanib qolmoqda.

Olingan natijalar xorijiy tadqiqotlarda keltirilgan xulosalar bilan uyg'un bo'lib, mintaqaviy darajada turizmni rivojlantirishda davlat va xususiy sektor hamkorligini kengaytirish, shuningdek, institutsional barqarorlikni mustahkamlash ustuvor vazifa ekanligini tasdiqlaydi.

Xulosa va takliflar: Xulosa qilib aytganda, mintaqaviy iqtisodiyotda turizm samaradorligini oshirish institutsional va iqtisodiy mexanizmlarning o'zaro uyg'un va izchil ishlashiga bevosita bog'liqdir. Qashqadaryo viloyati misolida o'tkazilgan empirik va ekonometrik tahlillar turizm xizmatlari hajmi, investitsiyalar va bandlik ko'rsatkichlari hududiy iqtisodiy o'sishga sezilarli ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi.

Taklif etilgan institutsional mexanizmlar modeli va iqtisodiy rag'batlantirish choralarini amaliyotga joriy etish mintaqaviy turizm samaradorligini oshirish, hududiy iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va uzoq muddatli rivojlanish strategiyalarini shakllantirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

² Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Hall C.M. Tourism Planning: Policies, Processes and Relationships. Pearson, 2020.
2. UNWTO. Tourism and Regional Development. Madrid, 2021.
3. Sharpley R. Tourism, Development and Sustainability. Routledge, 2021.
4. Butler R. Sustainable tourism revisited. Tourism Geographies, 2022.
5. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Qashqadaryo viloyati turizm statistikasi, 2019–2023.
6. Karimov A., Toshmurodov S. Mintaqaviy iqtisodiyot va institutsional rivojlanish. Toshkent, 2022.
7. World Bank. Tourism for Development. Washington DC, 2020.